

Творчі задуми Пантелеймона Куліша:

125 років від дня смерті

Укладання та оформлення

Великодна Г. В., зав. сектором Наукової бібліотеки
ОНУ імені І. І. Мечникова

Пантелеймон Олександрович Куліш (1819–1897) – відомий письменник, мовознавець, перекладач, літературний критик, історик, етнограф, редактор та видавець.

Народився 7 серпня 1819 р. на хуторі біля м. Воронежа Глухівського повіту Чернігівської губернії (тепер — Шосткинський район Сумської області) в козацькій родині. У 1831-1833 рр. навчався в Новгород-Сіверському повітовому училищі. По закінченні був зарахований до гімназії м. Новгород-Сіверського. У 1837 р. юнак залишив гімназію після п'ятого року навчання й поїхав до Києва, щоб здобути вищу освіту. У вересні 1839 р. П. Куліш вступив на філософський факультет Київського університету, а наступного року перевівся на юридичний факультет. Проте через матеріальні та бюрократичні перешкоди його відрахували.

За сприяння професора М. Максимовича 1841 р. П. Куліша призначили вчителем російської мови в повітове дворянське училище у Луцьку, а згодом перевели до Києво-Печерського дворянського училища.

Гайрих Гольпайн (?). Портрет П. Куліша. 1842 р.
Полотно, олія.

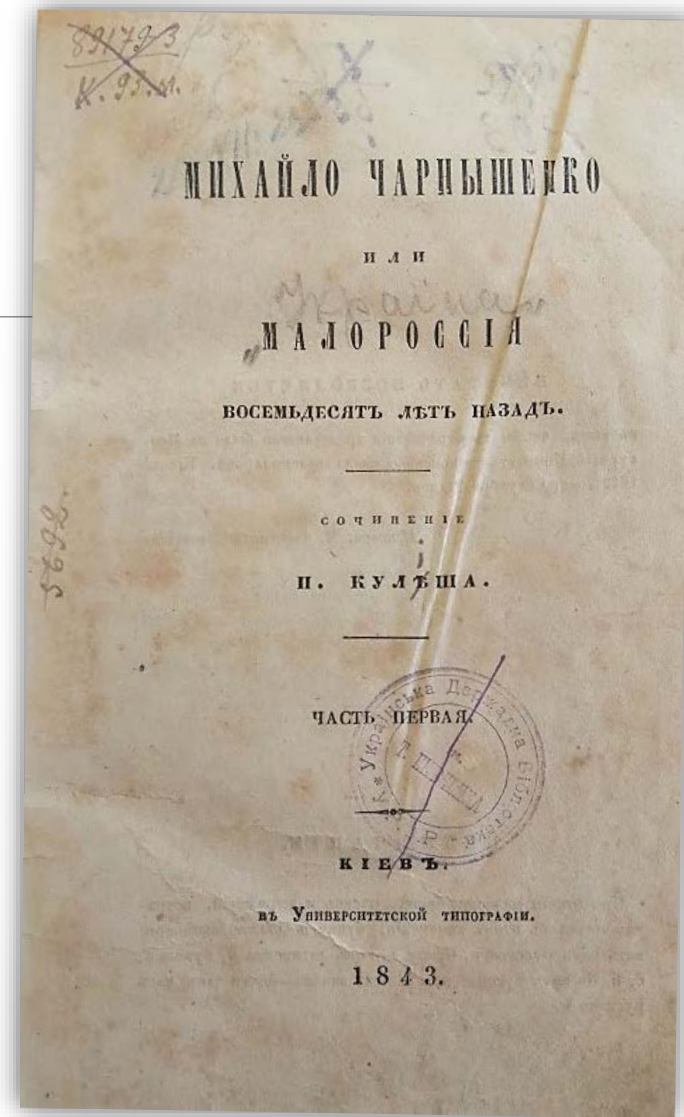

Тарас Шевченко. Портрет П. Куліша. 1843 р. Полотно, олія

У 1841 р. П. Куліш написав перші прозові твори «Циган» та «Огненный змей». У своїй поезії використовував безліч творчих псевдонімів, серед них найбільш відомі Панько Казюка, Панько Олелькович, Павло Ратай, Хуторянин, Козак Белебень, Данило Юс, Николай М., Іродчук тощо.

У 1843 р. вперше побачив світ його історичний роман «**Михайло Чарнышенко**». Твір вийшов російською мовою в Києві в університетській типографії у трьох частинах. У Науковій бібліотеці ОНУ зберігається перша частина цього твору.

У 1845 р. П. Куліша призначили старшим учителем історії Рівненської гімназії. Наприкінці цього ж року він переїхав до Петербургу, де працював старшим учителем російської словесності 5-ї гімназії, а через деякий час ще й викладав російську мову у Петербурзькому університеті.

Кулиш П. А. Михайло Чарнышенко, или Малороссия восемьдесят лет назад : [в 3 ч.] / сочинение П. Кулеша. – Киев : в университетской тип., 1843. – Ч. 1.

22 січня 1847 р. П. Куліш побрався з Олександрою Білозерською (псевдонім – Ганна Барвінок). Боярином на весіллі був співучий, дотепний та веселий друг Пантелеймона Тарас Шевченко.

Пантелеймон Куліш. Автопортрет, 1845 р.

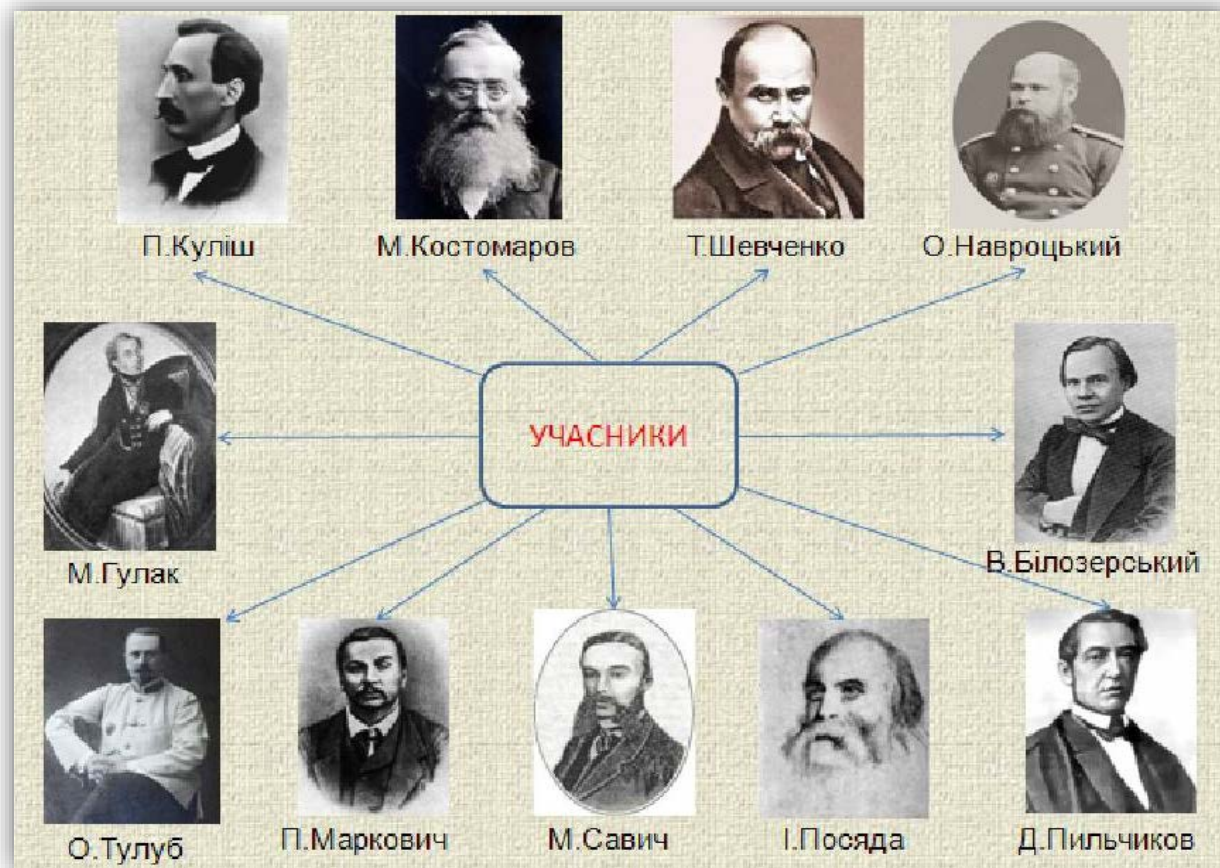

Олександра Білозерська

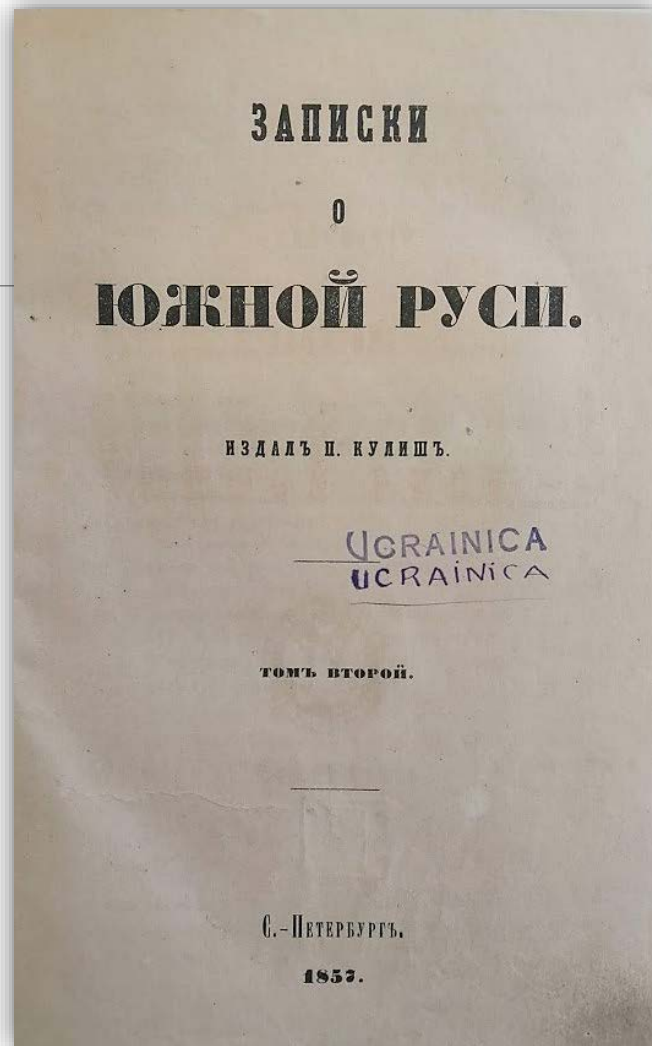
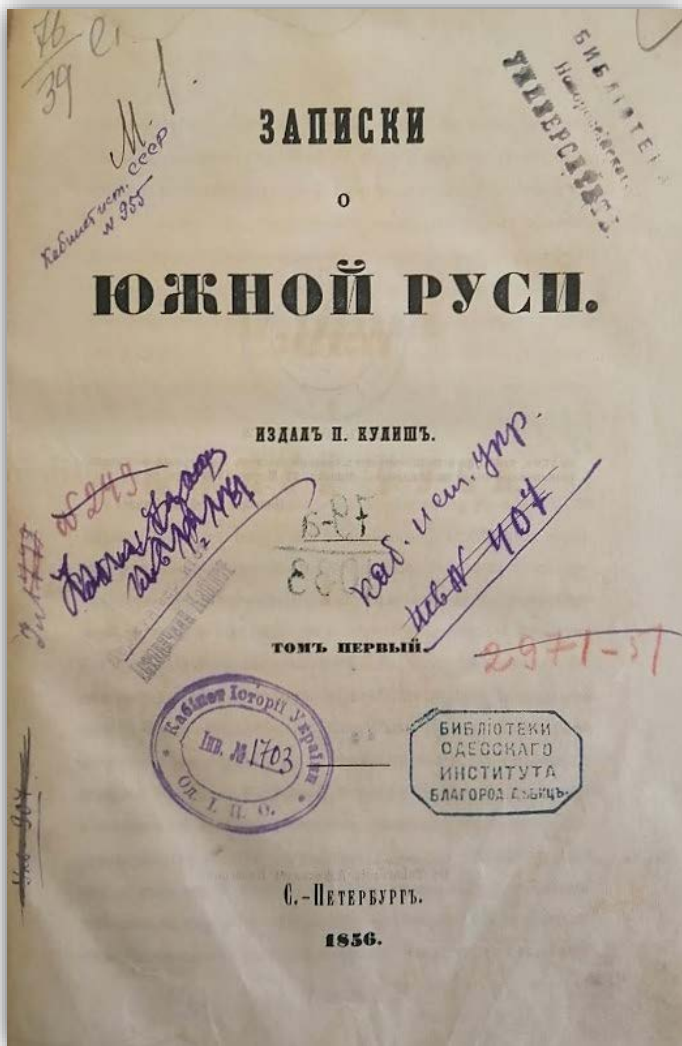
У 1847 р. за відрядженням Петербурзької Академії П. Куліш вивчав слов'янські мови та культури в Варшаві. У квітні він був заарештований за належність до Кирило-Мефодіївського товариства та висланий спочатку до Вологди, а потім Тули.

Тут П. Куліш осягав мистецтво романіста, перечитував світову класику, штудіював європейські мови, плідно працював як письменник.

У 1851 р. він домогся відміни суворого режиму й повернувся до Петербургу, де працював урядовцем у Міністерстві державного майна. Весь той час продовжував натхненно творити, але заборона друкувати ще діяла.

Члени Кирило-Мефодіївського товариства

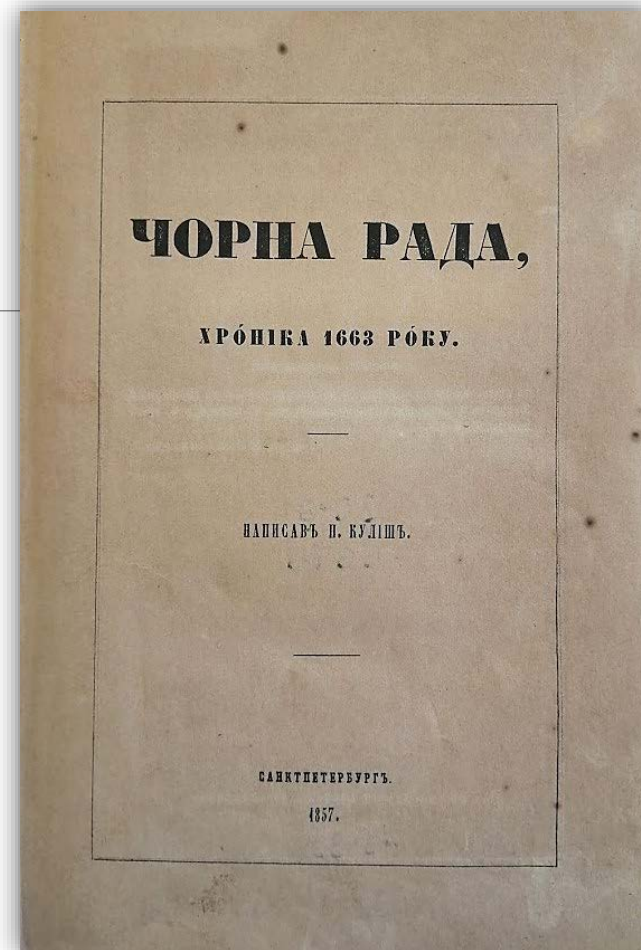

Кулиш П. Записки о Южной Руси : [в 2 т.] / издал П. Кулиш. — СПб. : в тип. Александра Якобсона, 1856-1857. — Т. 1-2.

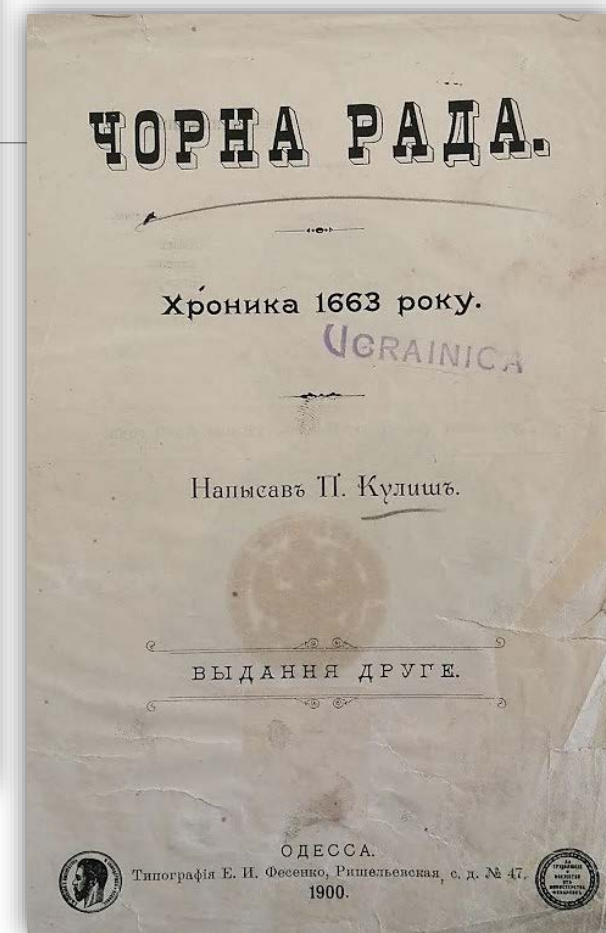
У 1856 р. П. Куліш, нарешті, отримав дозвіл друкуватися. Вийшли два томи етнографічно-фольклористичної, історіографічної, літературної збірки «*Записки о Южной Руси*». У виданні П. Куліш запровадив новий правопис — «кулішівку», що лежить в основі сучасного українського правопису. Другий том містить романтично-ідилістичне оповідання П. Куліша «*Ориця*».

У Науковій бібліотеці ОНУ зберігаються декілька примірників цього видання, що мають цікавий провенанс.

Робота над історичним романом «**Чорна рада. Хроніка 1663 року**» тривала понад 14 років. П. Куліш захоплювався романами В. Скотта й під їхнім впливом у нього народився творчий задум написати історичний роман на українському ґрунті. Вперше «**Чорна рада**» видана повністю українською мовою 1857 р. у Санкт-Петербурзі в типографії О. Якобсона. В університетській бібліотеці зберігаються видання роману різних років. Серед них цікавими є два примірники першого видання та примірник 1900-1901 р., здійснений в Одесі в друкарні Євтіма Івановича Фесенка з ілюстраціями Амвросія Ждахи.

Куліш П. О. Чорна рада, Хроніка 1663 року / написав П. Куліш. – СПб. : в тип. Александра Якобсона, 1857.

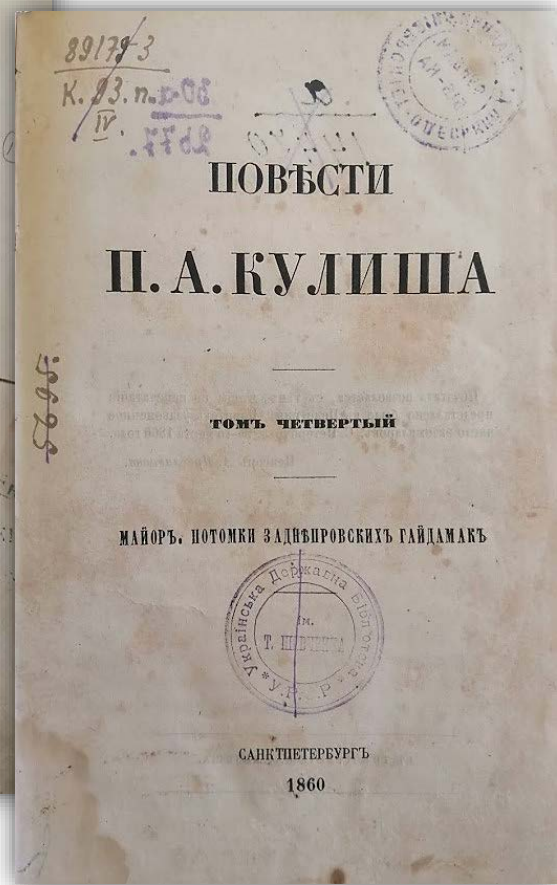
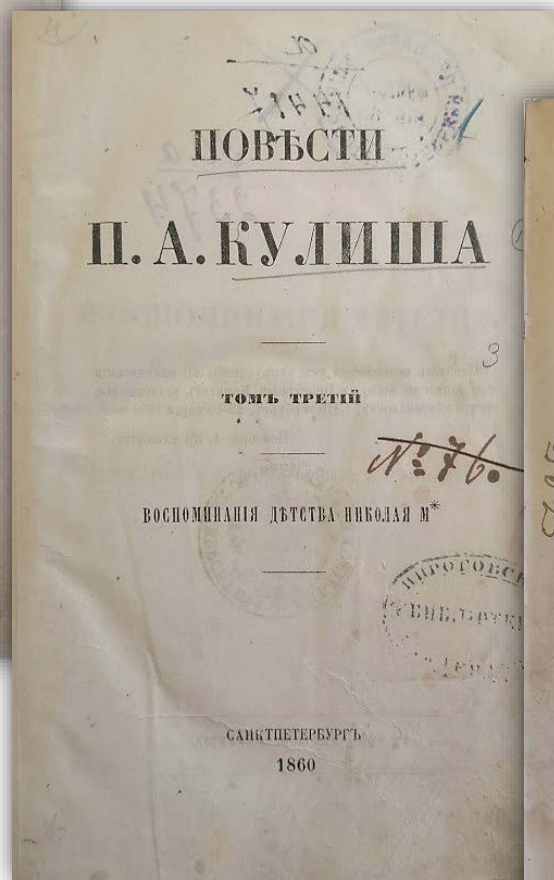
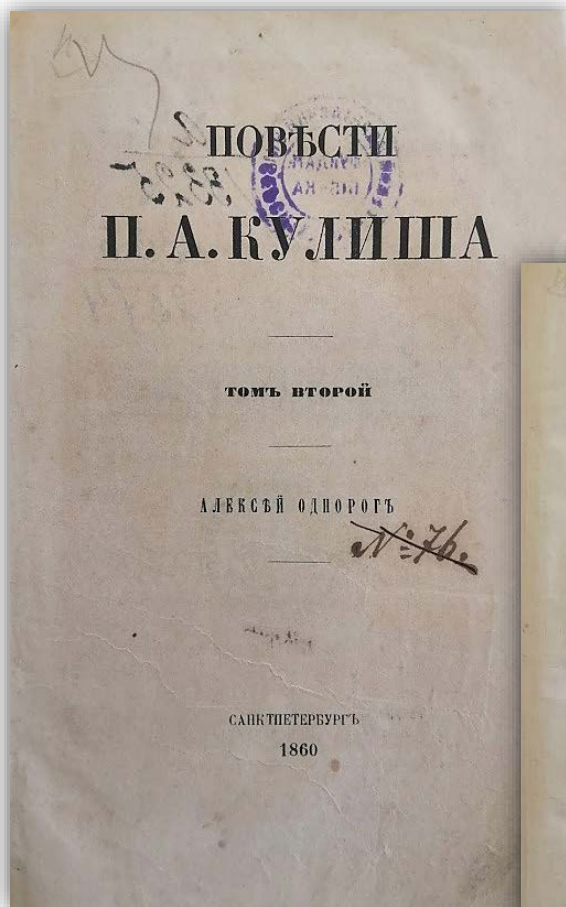
Куліш П. О. Чорна рада. Хроника 1663 року / Написав П. Кулиш. – Выдания друге. – Одесса : тип. Е. И. Фесенко, 1900.

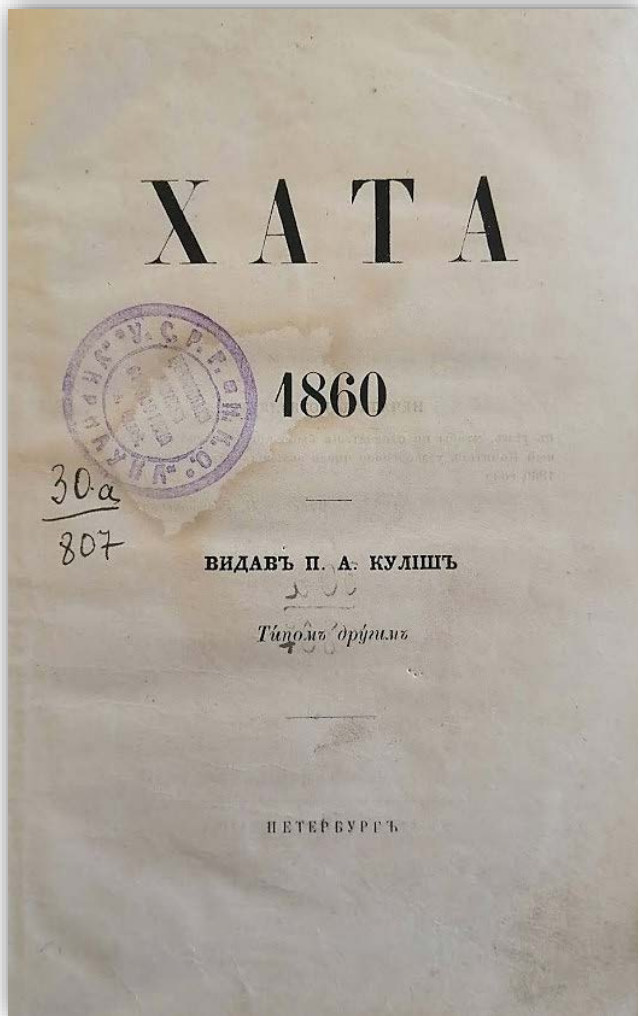
У 1857 р. здійснився ще один задум П. Куліша. Він відкрив друкарню у Санкт-Петербурзі. «Типографія П. А. Кулиша» діяла до 1863 р. Тут побачили світ близько 40 книг. У Науковій бібліотеці ОНУ зберігаються примірники видань «Григорий

Квітка (Основ'яненко) и його повісті» (1858), «Повести» (1860, т. 2-4), «Хата» (1860), «Хмельницина» (1861) та «История испанской литературы по Тикнору» (1861).

Видання «Повести» містять твори «Чёрная рада», «Алексей Однорог», «Феклуша», «Яков Яковлевич», «История Ульяны Терентьевны» та «Майор».

Кулиш П. Повести : в 4 т. / П. А. Кулиша. – СПб. : в тип. П. А. Кулиша, 1860. – Т. 2-4.

Куліш П. О. Хата : [альманах] /
видав П. А. Куліш. – Типом 2. –
СПб. : в друк. П. А. Куліша, 1860.

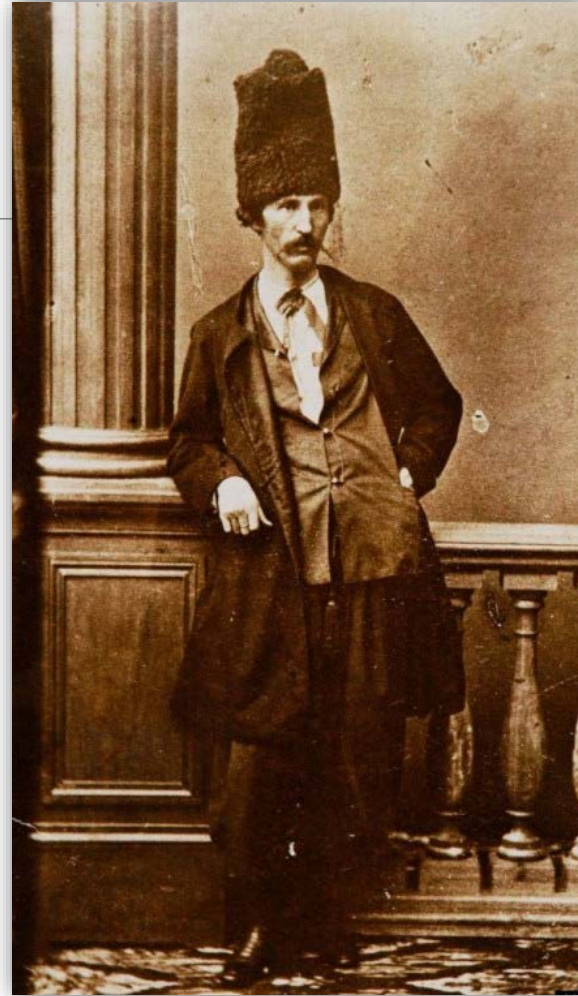
П. Куліш активно виступає не лише як прозаїк, а й як літературний критик, публіцист, видавець, організатор громадсько-літературного процесу. Він робить численні спроби започаткувати український літературно-художній журнал, однак із значними труднощами (передусім цензурними) отримав дозвіл лише на друк альманаху «*Хата*» (СПб., 1860). Зміст альманаху становили поезії, оповідання, байки. Серед них й твори П. Куліша: оповідання «*Сіра кобила*» (під псевдонімом Іродчук) та драма «*Колії*».

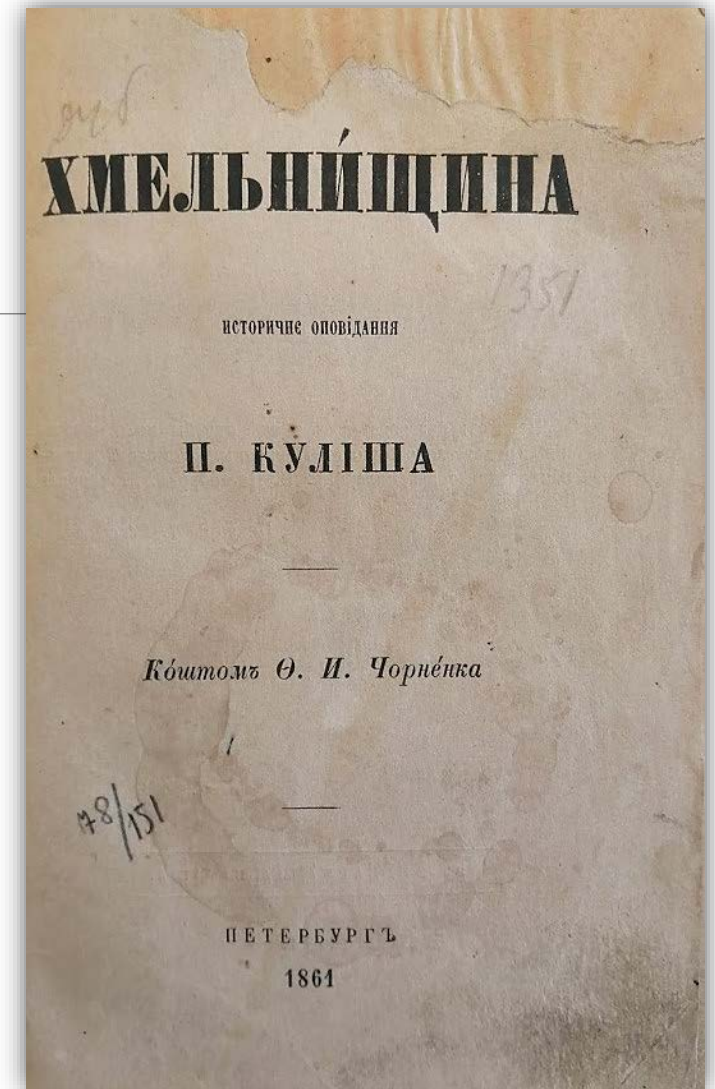
Пантелеймон Куліш, 1860 р.

П. Куліш приймав участь у виданні часопису «Основа», який став осередком національного руху. Він опублікував науково-популярні нариси з історії України «Хмельницина» (1861) і «Виговщина» (1861), публіцистичну працю «Листи з хутора» та збірку поезій «Досвітки».

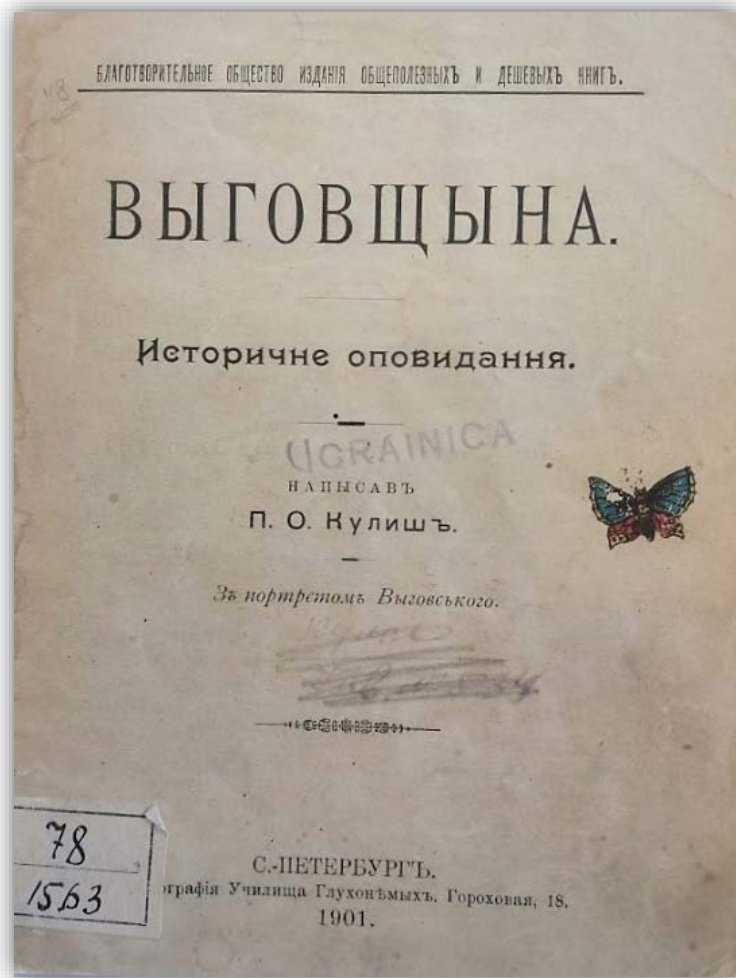
Історична оповідь «Хмельницина» (1861) видана коштом Федора Черненка — близького друга Тараса Шевченка. Власне П. Куліш і присвятив цю книгу пам'яті Тараса Григоровича.

*Пантелеймон Куліш (1861 р.).
Світлина Сергія Левицького*

Куліш П. Хмельницина : історичне оповідання / П. Куліша. — СПб. : в друк. П. А. Куліша, 1861.

Вперше повість «**Виговщина**» з'явилася 1861 р. в журналі «Основа». Університетський примірник надруковано окремим виданням у 1901 р. українською мовою (транслітерованими символами російської мови старої орфографії) в Санкт-Петербурзі в типографії училища глухонімих. У брошурі викладені події, пов'язані з гетьмануванням І. Виговського. Текст ілюстрований портретом гетьмана.

Кулиш П. Виговщина [Виговщина] : историчне оповидання / напысав П. О. Кулиш ; з портретом Виговського. – СПб. : тип. училища глухонемых, 1901. – (Сер.: Благотворительное общество издания общепольных и дешевых книг).

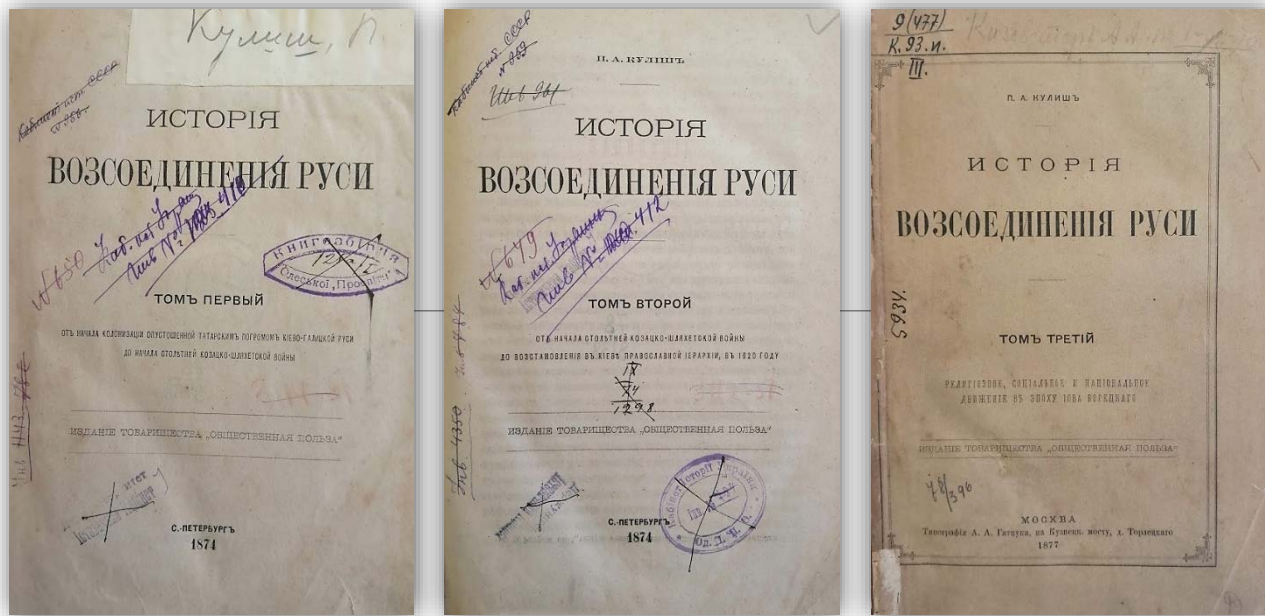

Пантелеймон Куліш. Світлина Кароля Баєра (Варшава).
1867 р.

Олександра Куліш. Світлина Августа Фройнда (Тернопіль).
Друга половина 1860-х років

У 1862 р. П. Куліш залишив «Основу», яка невдовзі припинила своє існування, через деякий час збанкрутувала друкарня. Валуєвський циркуляр 1863 р. припинив активний розвиток українського культурно-просвітницького руху. П. Куліш залишився без роботи. Наступні чотири роки він працював урядовцем у Варшаві, вивчав польські архіви з історії України. А протягом 1868-1871 рр. - працював у Відні.

У 1871 р. П. Куліш повернувся до Петербурга і почав працювати над тритомним дослідженням **«История воссоединения Руси»**. Перші два томи видання вийшли в Санкт-Петербурзькій типографії товариства «Общественная польза» в 1874 р., а третій том вийшов у Москві в типографії О. Гатцука у 1877 р.

Кулиш П. История воссоединения Руси : [в 3 т.]. – СПб. : тип. тов-ва «Общественная польза» ; Москва : тип. А. А. Гатцука, 1874-1877.

Того ж року в цій типографії були надруковані **«Материалы для история воссоединения Руси»**. П. Куліш прагнув зробити загальнодоступними документи, які він дослідив, та роз'яснити деякі непорозуміння у поняттях про минуле.

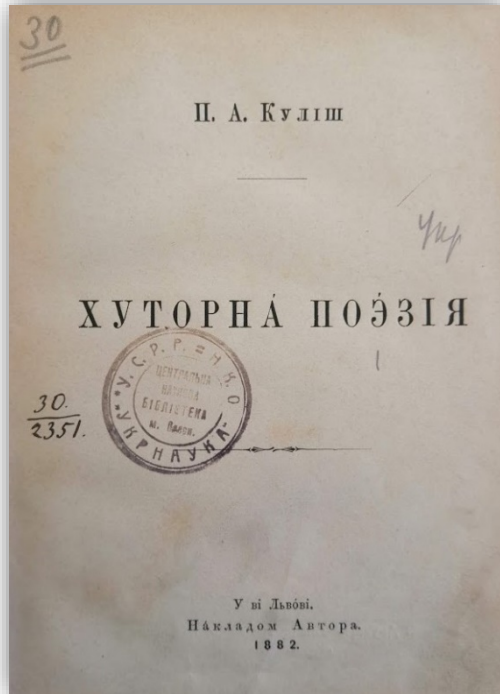

Кулиш П. Материалы для истории воссоединения Руси. – М. : тип. А. А. Гатцука, 1877. – Т. 1 : 1578-1630.

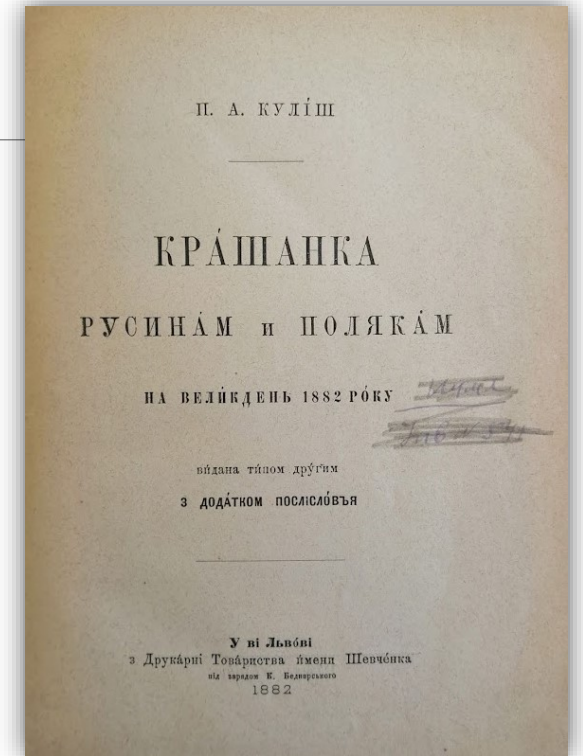
Перебуваючи у Львові, П. Куліш у 1882 р. видав власним накладом збірку «Хуторна поезія» та брошуру «Крашанка русинам і полякам на Великдень» у друкарні товариства імені Шевченка.

У збірці «Хуторна поезія» відображено погляд П. Куліша на історичне минуле України. Окремі твори присвячені роздумам автора над роллю мистецтва і митця у житті народу. Характерною особливістю збірки є велика кількість епіграфів з творів Т. Шевченка.

У творі «Крашанка русинам і полякам на Великдень» П. Куліш закликав українців та поляків до порозуміння. Однак його ідея не знайшла підтримки у середовищі української інтелігенції. Ця робота піддалася критиці.

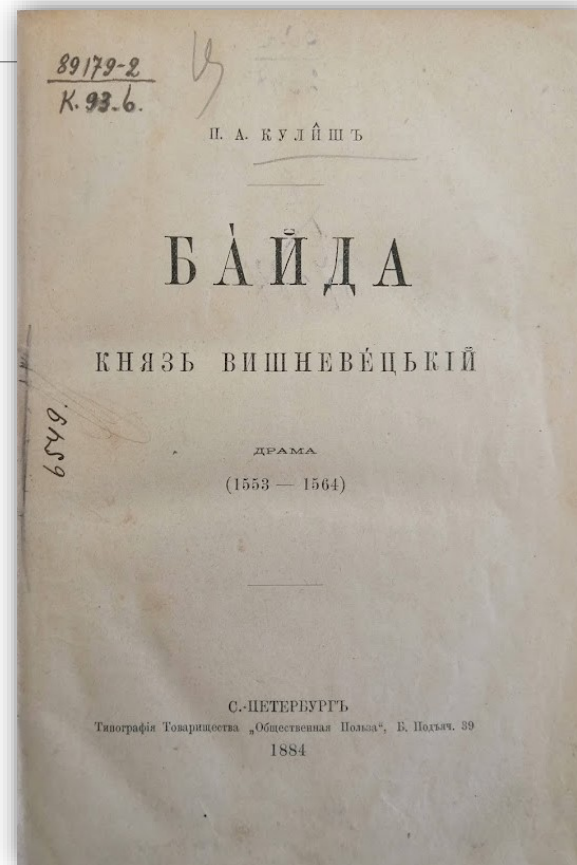
Куліш П. Хуторна поезія. – У ві Львові : з друк. тов-ва імени Шевченка від зарядок К. Беднарського, 1882.

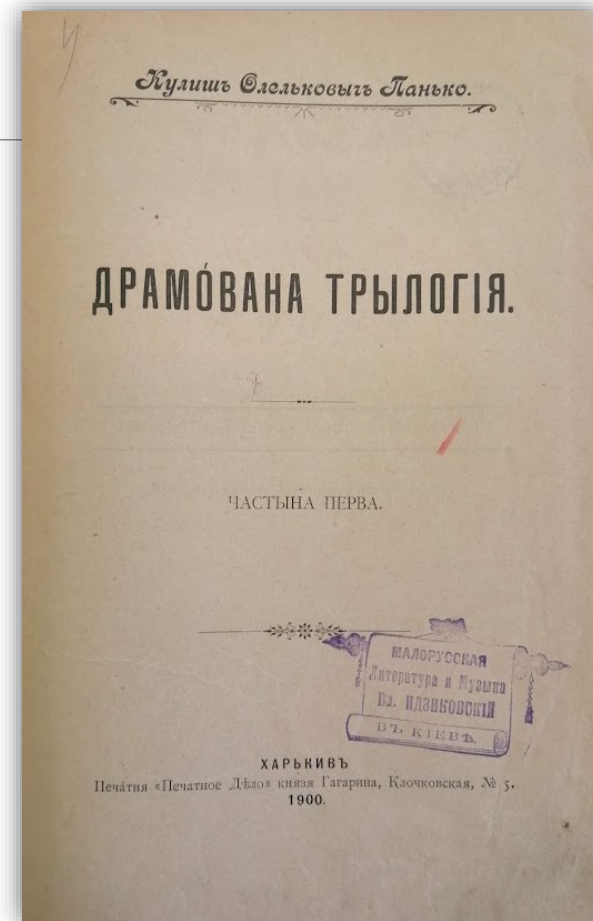
Куліш П. Крашанка русинам и полякам на Великдень 1882 року. – Видана типом другим з додатком послісловья. – У ві Львові : з друк. тов-ва імени Шевченка від зарядок К. Беднарського, 1882.

Згодом П. Куліш вирішив відійти від громадської діяльності. У 1883 р. він усамітнився у маєтку дружини на хуторі Мотронівка, що на Чернігівщині та повністю присвятив себе літературній та науковій праці.

З-під пера письменника у цей час виходить віршована драма «**Байда, князь Вишневецький**» (1884), надрукована у Санкт-Петербурзі, та «**Драмована трилогія**» (1900), видана у Харкові під псевдонімом «**Кулиш Олелькович Панько**». До складу трилогії ввійшли твори «**Байда, князь Вишневецький (1553–1564)**», «**Цар Наливай (1596)**» і «**Петро Сагайдашний (1621)**».

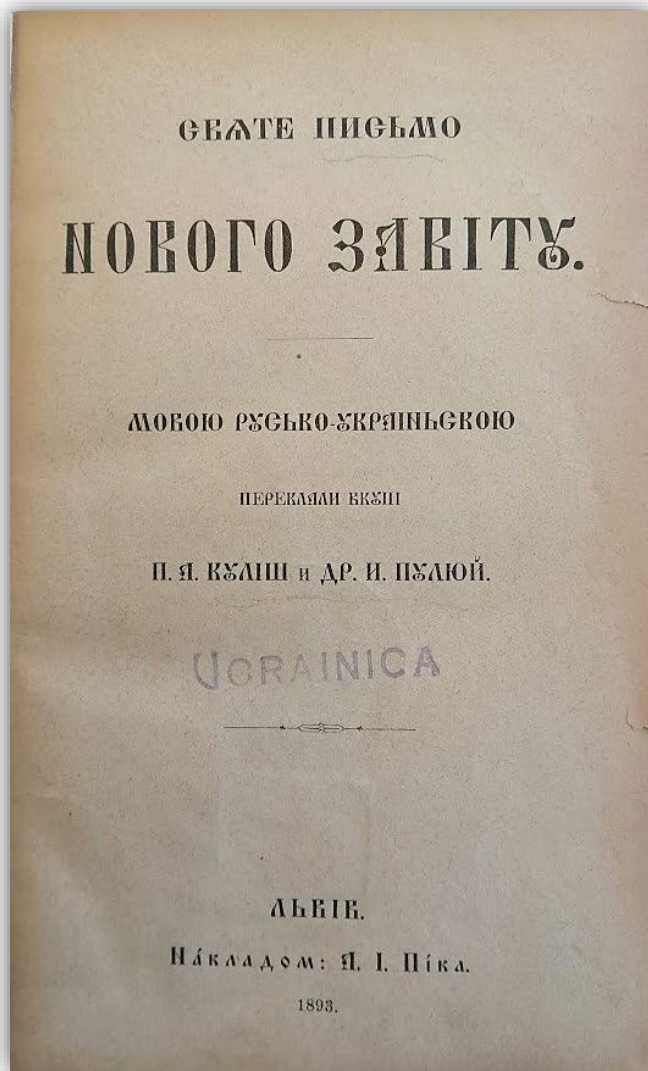

Куліш П. Байда князь Вишневецькій : драма (1552-1564). – СПб. : тип. тов-ва «Общественная польза», 1884.

Кулиш П. Драмована трилогія. – Харків : Печатня «Печатное дело» князя Гагарина, 1900. – Ч. 1-3.

В останні роки свого життя П. Куліш зайнявся перекладацькою діяльністю. Він перекладав з англійської твори Дж. Байрона та В. Шекспіра, з німецької — Й. В. Гете, з французької — Ф. Шатобріана.

П. Куліш здійснив перший повний переклад Біблії з єврейських та грецьких текстів українською новітньою мовою. Він розпочав свою працю в 1860 р., пізніше до нього приєдналися І. С. Нечуй-Левицький та І. П. Пулюй. Робота над перекладом тривала довгий час. У листопаді 1885 р. під час пожежі в домі П. Куліша на хуторі Мотронівка згорів рукопис перекладу Старого Завіту. Довелось знову взятися за переклад втраченого тексту.

У 1893 р. вийшло видання «*Святого письма Нового завіту*» у Львові в друкарні А. Гольцгаузена.

Куліш П. Святе письмо Нового завіту / мовою русько-українською переклали вкупі П. А. Куліш и др. И. Пулюй. — Накладом А. І. Піка. — Львів : з друк. Адольфа Гольцгаузена, 1893.

П. Куліш був сповнений нових творчих задумів, але, починаючи з 1896 р., стан його здоров'я значно погіршився. 14 (2) лютого 1897 р. за робочим столом, перекладаючи Біблію, Пантелеймон Куліш помер.

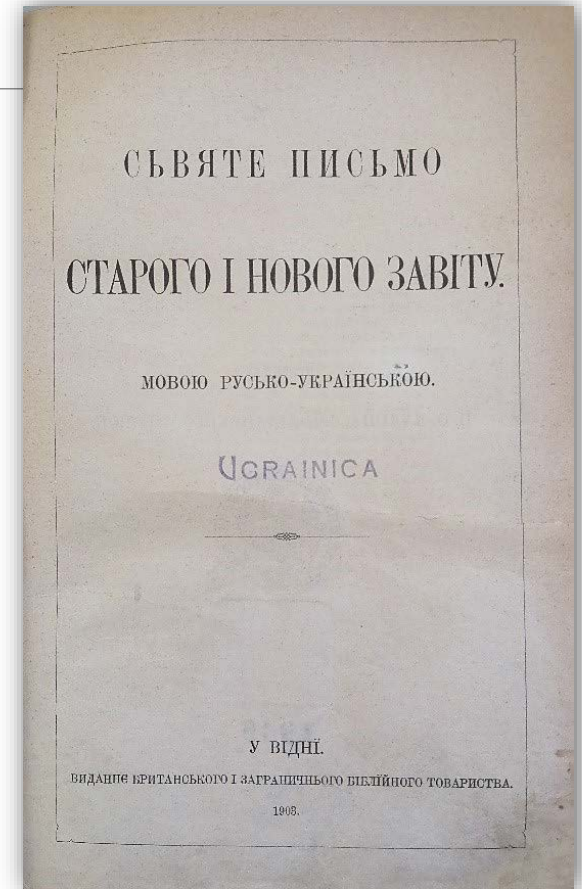

Хага Кулішів у Мотронівці.
Біля дверей стоїть Олександра Куліш. 1899 р.

Робітня П. Куліша. Світлина прибл. 1903 р.

По смерті П. Куліша переклад Святого письма продовжили І. Нечуй-Левицький та І. Пулюй. Першу повну українську Біблію «Святе письмо Старого і Нового Завіту» видало Британське і закордонне біблійне товариство (яке було куратором перекладів Біблії на національні мови всього світу) у Відні в друкарні А. Гольцгаузена. Це видання відіграло значну роль у формуванні конфесійного стилю української мови й у збагаченні самої мови.

Куліш П. Святе письмо Старого і Нового завіту мовою русько-українською. – У Відні : з друк. Адольфа Гольцгаузена, 1904.

Пантелеймон Куліш – особистість виняткової творчої активності, амбітності та сміливих задумів. Його вулканічна енергія, неприборкане бажання бути першим і єдиним носієм істини та могутня індивідуальність породили цілий корпус художніх і публіцистичних творів.

[При використанні матеріалів посилання на офіційний сайт Наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова є обов'язковим!](#)